

Алла Антофійчук

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ПОРТРЕТ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО: МОВНИЙ АСПЕКТ

Одним із ключових засобів саморепрезентації культурного діяча слугує мовний портрет, що може бути ретельно реконструйований через аналіз епістолярного корпусу. В українській традиції таке дослідження вже має певні паралелі: наприклад, І. Фаріон у монографії «Мовний портрет Івана Пулюя (за листами мислителя)» показує, як листи Івана Пулюя відображають його мовно-світоглядні та національно-політичні переконання. Науковиця також аналізує динаміку мовної норми та індивідуальні мовні маркери в листах, окреслюючи ідіостиль ученого як систему специфічних мовних виборів, що формують «портрет особистости» через слово (Фаріон, 2017). Подібні лінгвістичні підходи спираються і на дослідження епістолярію в ширшому контексті: так, А. Найрулін у статті про запозичення у листуванні письменників кінця XIX – початку XX ст. аргументує, що лексичні запозичення служили авторському стилю способом декларування інтелектуального статусу та створення комунікативного образу (Найрулін, 2017).

Наші дослідження презентують механізми формування авторського образу в епістолярному дискурсі, демонструючи, як синтаксична організація листа, ритм мовлення та індивідуальні

стилістичні маркери творять впізнаваний авторський «голос». Особливу увагу в наукових розвідках зосереджено на тому, як епістолярій відображає соціокультурний контекст доби, транслює інтелектуальну й емоційну позицію автора та перетворюється на інструмент конструювання його мовної особистості (Див.: Антофійчук, 2019; 2022; 2024). Спираючись на ці підходи, в нашому дослідженні мовного портрета Андрея Шептицького розглядаємо листи Митрополита як дискурсивний простір, де синтаксис, наміри, модальність і моральна лексика виконують функцію конструювання образу духовного лідера, який через мову активно впливає на адресатів, утверджує моральні переконання та соціокультурні цінності.

Листи Митрополита Андрея Шептицького до крилошанина, генерального вікарія Олександра Бачинського, написані в період 1917–1922 рр., розкривають широкий спектр духовних, церковних, суспільних і особистих тем. Епістолярій репрезентує мовну картину світу Андрея Шептицького як церковного діяча, пастиря, гуманіста й інтелектуала.

Корпус листів Андрея Шептицького до о. Олександра Бачинського чітко виявляє низку тематичних домінант, що постійно простежуються в різних епістолярних контекстах і формують змістову основу мовлення Митрополита. Тематичний діапазон листів досить широкий: пастирсько-адміністративна тема (керівництво, надання повноважень, організаційні рішення), питання опіки й

миłosердя (допомога сиротам, збір пожертв), мобільність і подорожі (місця перебування, маршрути, ускладнення доріг), здоров'я та побутові труднощі під час візитів, духовно-педагогічні турботи (стипендії, семінаристи, виховання), риторико-етична лексика (молитва, благодать, совість, відповідальність). Ці домінанти корелюють із відповідними лексичними полями, які складають особливий мовний простір Митрополита.

Пастирсько-адміністративна сфера в листах до о. Олександра Бачинського представлена численними формулами делегування повноважень, розпорядженнями щодо парохій і кадрових рішень. У листі з Розендаля (13 квітня 1921 р.) Андрей Шептицький надає конкретні вказівки щодо *«власти»*, котрі потрібно виконати на місці; в одному з документів читаємо: *«Даю єще власть надавати парохіи...»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 405). Така мова повноважень, нормативних інструкцій і канцелярських кліше становить ядро адміністративного поля листування Митрополита.

Тема опіки й миłosердя простежується через згадки про збір коштів і розподіл стипендій для семінаристів і бідних. У листі з Рима (12 січня 1921 р.) Андрей Шептицький повідомляє про отримані *«богослужебні стипендія по пять лір»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402) і доручення *«посилаю сим до роздачі поміж сьвященниками... Прошу їх вже роздавати. Гроші переішлю...»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402). Цей листовний фрагмент засвідчує практичну турботу про матеріальну підтримку духовенства і нужденних.

Мотив мандрів помітний у численних геотопонімах і заувагах про «дороги» та «комунікації». Так, у листі з Рима Андрей Шептицький констатує: «Дорожня така як у нас. Комунікаци[і] по місті дуже тяжкі!» (12 січня 1921 р.) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402). Такі ж коментарі супроводжують відомості про перебування в Антверпені (3 липня 1921 р.) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 409), Брюсселі (18 травня 1921 р.) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 406), Монреалі (5 листопада 1921 р.) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 413) та інших містах, що утворює лексичне поле подорожі, транспорту й дипломатично-організаційних контактів.

Зв'язана з мандрівною тематикою й окремою домінантою є лексика здоров'я і побуту. Це згадки лікування, хворобливі стани та побутові незручності. У листі з Італії (23 травня 1923 р.) Митрополит пише про курорт і «курац[і]ю болотнистих купілів» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 425), а також про труднощі, пов'язані з візами та затримками: «Мешкаю тут в монастирі братів ... За лист з серця дякую — і доручаю ся св[ятим] молитвам» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 425). Наявність таких побутових деталей окреслює семантичний простір тілесної вразливості, що співзвучний з пастирською лексикою, зокрема зверненням до молитви і благословення.

У досліджуваному матеріалі вагомим постає поле богословсько-моральної лексики. Часто вживані формули благословення і завершення в листах фіксуємо у підписах (як-от: «Благодать Ісуса

Христа най буде з Вами. + Андрей Мит[рополит]» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431)), що мовно маркує позицію пастиря. Крім того, у текстах часто використані слова й словосполучення з морально-етичним навантаженням («*милосердя*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 429, 430); «*Мир і Благодать*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 401); «*совість*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 401); «*усильно прошу о молитви*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 406); «*терпіння*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 429, 430, 431) та ін.), які формують лексичне ядро епістолярію Андрея Шептицького.

Адміністративна й богословська лексика нерідко поєднана з латинськими формулами й канцеляризмами (наприклад, «*ad intentionem dantis*» (українською — *в намірі тих, що подали*) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402), «*cum consensus consistorii*» (українською — *за згодою консисторії*) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 405), «*modus procedendi*» (українською — *спосіб дії*) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 427)) — явище, що відображає освіченість і міжнародну комунікативну практику Митрополита під час дипломатичних і адміністративних контактів у Римі, Лондоні, Роттердамі тощо. Таке змішування підсилює професійно-офіційний вимір листування поряд із щирими пастирськими зверненнями.

Стилістично зважена простота і водночас точність, лаконізм — ще одна характерна риса епістолярних текстів Митрополита. Це проявляється і в коротких поштівках, і в докладних інструкціях. У поштівці з Амстердама (20 червня 1921 р.) Андрей Шептицький

пише: *«Богу дякувати що справи церк[овні] не зле стоять — а зрештою треба на Бога надіяти ся і ждати...»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 408). Для листування Митрополита характерне поєднання емоційної залученості та об'єктивного аналізу обставин. Саме така тональність визначає риторико-етичний вимір його епістолярію.

Як бачимо, лексичні поля та повторювані тематичні лінії в листах Андрея Шептицького формують цілісний образ автора, у якому адміністративний, духовний і особистісний виміри взаємодіють у стійкій комунікативній структурі. Аналізований корпус листовних текстів демонструє сталість мовних інтенцій Митрополита та високу узгодженість його епістолярного стилю, що виявляє характер його архипастирства й духовної опіки.

Епістолярій Митрополита Андрея Шептицького до о. Олександра Бачинського засвідчує надзвичайно високу концентрацію релігійної, богословської й духовно-філософської лексики, що відображає поряд із церковними обов'язками автора його духовний світогляд, пастирську відповідальність і модель комунікації в межах церковного середовища. Це листування перебуває на межі між управлінським, богословським та особистим дискурсом, що й зумовлює лексичну специфіку текстів.

Одним із найчастотніших елементів є формули благословення, які Митрополит використовує і на завершення, і як спосіб духовної підтримки адресата. У листі з корабля між Нью-Йорком і Бразилією (21 березня 1922 р.) Андрей Шептицький традиційно завершує

посланнтя благословенням: «*Благодать Ісуса Христа най буде з Вами*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431). Ця формула має богословське коріння і підкреслює, що спілкування між ієрархами мислиться як духовна єдність у Христі, а не лише як адміністративний акт.

Значне місце у листуванні посідає лексика, пов'язана з богослужінням, сакраментальним життям і літургійною практикою. У згадуваному вище листі з Рима від 12 січня 1921 р. Митрополит пише: «*Дістав я богослуж[ебні] стипендія... 2000 Сл[ужб] Б[ожих] читаних ad intentionem dantis до відправленя до кінця липня*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402). Лексичні одиниці *служби Божі*, *стипендія*, *богослужебні*, *ad intentionem dantis* належать до професійної церковної термінології, що регулює матеріальне забезпечення літургій і намірів, у яких ці служби відправляються. Вживання латини (*ad intentionem dantis*) підкреслює приналежність автора до універсальної традиції Католицької Церкви й демонструє його правничо-канонічну компетентність.

Листування включає лексеми, пов'язані з церковною ієрархією: «*о. Митрат*», «*о. Каноніки*», «*совітник Консисторії*», «*власти дістану*» тощо. У листі з Розендаля (13 квітня 1921 р.) Митрополит надає о. Олександрю Бачинському широкі адміністративні повноваження: «*Власти даю о. Мит[ратові] слідуючі: 1) обсаджати inde de volutivo 11 парохі[і], переносити парохів чи рішати заміни, дисциплінарно карати, давати відзнаки крилошаньські всьо andata sententiał consultorum*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 405). Цей фрагмент

насичений термінами *парохія, парох, дисциплінарно карати, крилошанські відзнаки*, що належать до богословсько-канонічної мови церковного управління.

Джерелом сакральної лексики є також звернення до волі Бога та мотивів духовного служіння. У листі з корабля між Нью-Йорком і Бразилією (21 березня 1922 р.) Андрей Шептицький зазначає: *«Потішає мене гадка що така се воля Божя і що я підняв ся сеї праці з любови ближнього»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431). Словосполуки *«воля Божя», «любов ближнього»* належать до ключових християнських концептів, які визначають духовну мотивацію подорожей і пастирських трудів Митрополита.

Простежуємо в листах і філософсько-етичний дискурс, вкорінений у християнській антропології. Так, у цьому ж листі Митрополит описує працю серед емігрантів; тут звучить глибокий екзистенційний мотив відповідальности: *«...вернути до щоденних праць і обовязків і ділити долю і недолю з Вами братя»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431). Тут ключовими є поняття *«доля і недоля», «обов'язок», «брата»*, які формують духовно-соціальну філософію Андрея Шептицького, спрямовану на солідарність і взаємну підтримку.

Чіткою ознакою релігійного стилю досліджуваних листів є посилення на святці та церковний календар, як у листі — ювілейному вітанні від 2 грудня 1917 р.: *«Дано у Львові при Архикатедральнім Храмі Св[ятого] Юра в день св[ятого] пророки Аввакума 2. грудня*

року *Божого 1917*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402). Це формула богословсько-літургійної традиції, що надає тексту священного значення і пояснює християнське бачення історії.

Релігійна, богословська і філософська лексика є не випадковим фоном у листах Андрея Шептицького — вона становить смислове ядро епістолярію Митрополита. Через такі лексеми автор формує мовний портрет церковного пастиря, богослова, духовного керманича та інтелектуала, який осмислює свою діяльність у координатах Божої волі, морального обов'язку та відповідальності за Церкву й народ.

Спостерігаємо в листах Митрополита Андрея Шептицького активне використання метафор, цитат зі Святого Письма, алюзій на біблійні події та образи. Ці мовні засоби формують глибоко морально-повчальний, християнсько-філософський наратив. Наприклад, метафоричне висловлення *«плисти кораблем до Європи, щоб вернути до щоденних праць і обов'язків і ділити долю і недолю з вами, браття»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431) слугує образним унаочненням духовного служіння і солідарности, яке Митрополит ототожнює з християнським братством і місіонерською працею.

Цитування Святого Письма в листах Андрея Шептицького, хоч і не завжди позначене маркуванням джерела, стилістично вплетене в текст, наприклад: *«...се воля Божя, і що я піднявся сеї праці з любови ближнього»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431). Поєднання біблійної риторики з пастирським тоном спрямовує адресата до розуміння обов'язку як служіння, натхненного Божим промислом.

Листи Митрополита Андрея Шептицького до о. Олександра Бачинського вирізняються винятковою делікатністю мовлення, витонченістю стилю й глибоким почуттям пошани до адресата. Епістолярна риторика Митрополита позначена мовною стриманістю, зваженим добором лексики, вмінням висловити наміри без категоричності чи тиску, навіть у складних організаційних чи пастирських справах. Такий індивідуальний епістолярний стиль спілкування вирізняється високою мовленнєвою етикою, що виявляється насамперед у системі звертань, ритуальних формул і етикетних жестів. Ці елементи формують особливу тональність листів — тональність пошани, духовної близькості та водночас чітко вибудованої церковної субординації.

Насамперед у листах незмінно функціонує формальне, але тепле титулування адресата. У листі з Розендаля (13 квітня 1921 р.) Андрей Шептицький відкриває послання зверненням: «*В[исоко] Преп[одобний] о. Митрате*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402, 403, 405 та ін.); «*Всесвітлійший Отче Митрате!*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 417, 422). Такі звертання типові для церковного офіційного стилю, проте в листах Митрополита вони виконують, попри адміністративну, й етичну функцію: засвідчують глибоку повагу до співрозмовника, його досвіду й заслуг.

Мовленнєва етика листів особливо проявляється в етикетних побажаннях і благословеннях, які Андрей Шептицький вкраплює як у завершальні, так і у внутрішні етикетні формули:

«Високопреподобному і Всесвітлійшому Отцю Прлатови Александрови Бачинському Мир і Благодать!» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402); «Заслужім на Божу благодать на Його милосерде» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 429); «Навернім ся всі до Бога перепрашаймо його за всі гріхи невірности наші — а все могутча рука його двигне нас. Навернім ся до Нього і Він наверне ся до нас, приверне нам свою благодать!» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 429); «Благодать Ісуса Христа най буде з Вами» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431). Структури з лексемою «благодать» повторюються в різних листах як постійний, майже ритуальний жест духовної підтримки. Благословення мають подвійну функцію: вони і формують обрамлювальні елементи листів, і водночас виконують роль мовленнєвого акту пастирського супроводу.

У структурі листів вирізняються вирази етичних самопозиціювань, які демонструють скромність і делікатність Митрополита. До прикладу, у згадуваному вище листовному фрагменті з листа з корабля між Нью-Йорком і Бразилією (21 березня 1922 р.) «Потішає мене гадка, що така се воля Божя і що я підняв ся сеї праці з любови ближнього» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 405) відображено як богословську позицію, так і мовленнєвий етичний жест: Андрей Шептицький не виокремлює власну роль, а підпорядковує її Божій волі, виявляючи смирення та моральну відповідальність.

У листах послідовно використано пошанні форми звертання *Ви, Вас, Вам* які виражають і шану до адресата, і ті жанрові параметри офіційного духовного листування, де множина є усталеною формою мовленнєвої ввічливості.

Відзначимо приклади м'якої критики чи занепокоєння, що не переходять у докір: *«Прошу дуже жадати від святих провадження порядних списів...»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 411); *«...боюсь, що деякі св.[ященники] приймуть більше чим можуть відправити...»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 411). Замість прямої оцінки, Митрополит вдається до натяку, м'якої поради, застереження, демонструючи високу культуру міжособистісної комунікації.

Невід'ємною рисою листів є подяка, яка часто оформлена як окрема мовна конструкція з емоційним забарвленням: *«Сердечно дякую...»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 411); *«Дуже дякую...»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 411); *«Сердечно дякую о. Митратови за Вашу працю — і за всі труди і клопоти!»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 416); *«Прошу Бога щоб дав о. Митратови добре здоровля і сили потрібні для так тяжкої і важкої праці»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 416). Ці приклади ілюструють, що подяка в листах Митрополита переходить межі етикету та набуває молитовно-напутнього характеру, поєднуючи щирі емоційну вдячність за працю адресата з духовними побажаннями здоров'я та сили від Бога.

Здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що мовна поведінка Андрея Шептицького в епістолярії демонструє взірець

християнської інтелігентности, пастирської м'якості й особистісної делікатности. У ній поєднано стратегічну обачність духовного лідера та шляхетну стриманість людини великої внутрішньої культури.

Однією з ключових рис індивідуального епістолярного стилю Митрополита є високий рівень лінгвопрагматичної адаптації мовлення до адресата — з огляду на його вік, церковний статус, соціальний рівень, ступінь наближеності до адресанта, а також контекст ситуації спілкування. Змістовий та лексичний компонент листів ретельно пристосований до церковного й богословського контексту, в якому перебуває адресат. В епістолах переважає релігійна лексика, проте у формулюваннях наказів, порад, делегувань Андрей Шептицький демонструє стриману імперативність і виважений добір дієслівних конструкцій: *«прошу дати знати»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 403); *«прошу оголосити»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 411–412); *«поручаючи ся св[ятим] молитвам»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 412); *«з далека видно Рим»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 404); *«Дякую за відомости і за всю працю для добра Церкви і народа»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 410), *«перепрашаю за клопіт»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 407) тощо.

До офіційно-адміністративних приписів Митрополит додає особисті ремарки, емоційно насажені вислови (*«сердечно дякую»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 406, 411, 416); *«сердечно здоровлю»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 403, 405); *«вирази найвисшої пошани»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 427), *«Зістаю братом в Х[ристі]»*

(Дзюбан, Канчалаба, 2017: 406), «*щирий привіт*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 408, 409, 412, 421, 430 та ін.)), за допомогою чого вибудовується м'яка комунікативна рамка, що враховує як офіційний, так і довірчий рівень стосунків.

Залежно від ситуації листування, інтенція автора також змінюється — від пастирської настанови до прохання, інформування, дозволу, вислову подяки. Це знаходить відображення в тональності мовлення: від стриманої офіційності до проникливої особистої інтонації.

Моральна сила слова Митрополита — в його лагідності, відсутності риторичного тиску, але водночас — у чіткій внутрішній позиції. Його листи сповнені віри в силу правди, молитви, жертвовності. Навіть у буденних фрагментах звучить глибинний заклик до духовної відповідальності, як-от у листі з Антверпена (5 липня 1921 р.): «*Най Бог Вас благословить, З далекої чужини мій привіт сердечний — Працуйте зістаньте з Богом... Не дайте ся звести з правої дороги, не слухайте ложних пророків. Тримайте ся діти отців своїх — духовних, не занедбуйте церкви, молитви — тримайте ся сьвятої своєї Матери Пречистої і Пресьвятої Діви. Она Матерь руської країни, она [є] нашею матерю. Вона є нашею надією, помічю, радостю, силою, життям*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 430).

Отже, мова листів Андрея Шептицького до о. Олександра Бачинського виступає повноцінним засобом морального впливу, духовного лідерства та формування церковної відповідальності.

Через благословення, етикетні формули, делікатні імперативи, вияви підтримки, приклади власної жертвності Митрополит реалізує пастирську місію в письмовому слові. Епістолярій постає як простір духовного виховання, де кожна фраза спрямована на укріплення церковної єдності та християнського духу.

Мовна поведінка Андрея Шептицького в листах — це приклад того, як слово може формувати простір духовної солідарності, моральної орієнтації, бути носієм віри, надії та любови — не декларативно, а з глибини особистої щирости й християнської жертвності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в контекстуально-порівняльному аналізі епістолярної спадщини Андрея Шептицького з листами інших представників духовної еліти того часу, у вивченні лінгвопрагматичних стратегій комунікації з вірянами, підлеглими, інтелектуалами, а також у глибшому аналізі ідіостилю Митрополита в його листуванні як окремого стилістичного явища в історії українського письменства.

ЛІТЕРАТУРА

Антофійчук А. Епістолярій письменників Буковини як відображення соціокультурних процесів Буковини кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 75 (64). № 6. 2024. С. 166–173.

Антофійчук А. М. Інтенційний простір товариських листів Юрія Федьковича. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 40 (1). С. 4–8.

Антофійчук А. Лінгвостилістичні параметри відкритих листів Іллі Ілюка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 50. С. 9–14.

Дзюбан Л., Канчалаба О. Листи Митрополита Андрея графа Шептицького до Олександра Бачинського (з фондів відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2017. № 9 (25). С. 398–433.

Найрулін А. Запозичення в письменницькому епістолярію кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на матеріалі листів Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки). *Лінгвістика*. № 1 (36). 2017. С. 107–113.

Фаріон І. Мовний портрет Івана Пулюя (за листами мислителя). Львів. Видавництво Львівської політехніки, 2017. 216 с.